

ARTEFACTELE GETO-DACICE ȘI DE IMPORT, CU SEMNE ȘI INSCRIȚII, DIN CELE DOUĂ DAVE DIN JUDEȚUL BACĂU

George Dan HÂNCEANU*

Mots-clef: dava, fortification, Brad, Răcătău, signes, inscriptions, estampilles, amphorae.

Potrivit hărții din secolele I-II p.Chr., a geografului grec Ptolemeu¹, pe malul stâng al Siretului, erau situate trei mari cetăți geto-dacice (*davae*), cunoscute sub numele de *Zargidava*, *Tamasidava* și *Piroboridava*. Cercetările arheologice din secolul XX au permis identificarea și cercetarea parțială ori exhaustivă a respectivelor situri. Ele au fost descoperite pe teritoriul localităților Brad (comuna Negri), Răcătău (comuna Horgești, jud. Bacău) și Poiana (jud. Galați). Descoperirile arheologice, rezultate în urma săpăturilor sistematice întreprinse în cadrul davelor amintite, sunt spectaculoase și de o importanță aparte privind relațiile dintre comunităților locale, dar și cele cu Imperiul Roman. Complexele închise și artefactele acestora, inclusiv cele găsite în nivelurile de locuire au fost publicate de autori în reviste de specialitate², iar două dintre cetăți au fost valorificate și sub forma unor monografii³.

Acest articol a urmărit strângerea artefactelor publicate, de factură locală și de import, care prezintă semne și inscripții, executate prin incizii (înainte ori după ardere) sau prin stampilare în pasta moale a vaselor. Pe lângă un repertoriu al pieselor, am avut în vedere stabilirea unor legături și observarea anumitor aspecte între activitățile cotidiene ale comunităților geto-dacice și ale celor care i-au urmat, dacii liberi. Interesul pentru această problemă s-a conturat pe parcursul redactării unui articol, recent finalizat⁴, cu subiect similar, dar pentru spațiul dacilor liberi.

Deși sunt trei dave pe Siret, la care se adaugă situl de la Barboși (jud. Galați), am optat acum numai pentru studiul sintetic a două dintre ele, mai apropiate, care au permis cunoașterea în detaliu a materialului arheologic, prin accesul direct la piese. De asemenea, relațiile dintre membrii celor două cetăți au fost mai strânse, davele fiind situate la o distanță mai mică, comparativ cu celelalte două din județul Galați.

* Muzeul de Istorie Roman, str. Cuza Vodă, nr. 19, email: georgehanceanu@yahoo.com

¹ Ptolemeu, *Geographia*, III, 10, 8, în *Izvoarele privind istoria României* (coordonatori V. Iliescu, V. C. Popescu, Gh. Ștefan), București, vol. I, 1964, p. 555.

² Peste 200 de articole.

³ V. Ursachi, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, București, 1995 (în continuare, *Zargidava...*); R. Vulpe, Silvia Teodor, *Piroboridava. Așezarea geto-dacică de la Poiana*, București, 2003 (în continuare, prescurtat *Piroboridava...*).

⁴ G. D. Hanceanu, *Vase dacice și de import cu semne și inscripții, din siturile secolelor II-III p.Chr., descoperite în județul Neamț*, în „Arheologia mileniului I p. Chr.”, Ploiești, vol. 4, 2015 (în curs de publicare).

REPERTORIUL DESCOPERIRILOR⁵:

I. BRAD – NEGRI, JUD. BACĂU (PUNCTUL LA STÂNCĂ)

Situl a fost identificat în 1962 prin cercetări de suprafață. În 1963 și 1964, cercetările sistematice au fost conduse de Alexandru Vulpe. Din 1965, săpăturile arheologice din cetatea geto-dacică de la Brad au fost preluate de V. Ursachi și s-au încheiat în 2004 (cu câteva întreruperi, în 1967, 1968, 2003). Primul volum monografic include doar vestigiile găsite în campaniile dintre anii 1963-1984 (29 de secțiuni pe acropolă și în așezarea deschisă, dar și cercetarea a trei tumuli din necropolă)⁶. Rezultatele campaniilor 1985-2004 sunt inedite, materialul arheologic fiind în curs de publicare.

Descoperirile⁷ din cuprinsul acestei cetăți au fost structurate în funcție de proveniență și materie primă: vestigii dacice (lut, piatră, os) și de import (lut):

I.A. ARTEFACTE DACICE

a) Obiecte din lut

1. Cătuie lucrată la mână, din pastă cu microprundișuri, cu aspect grosier, de culoare cenușie-neagră (inv. 16.464). Întreg și cu două torți, vasul are pe ambele părți același decor, câte doi brăduți (simbolul vieții). Diferența este dată de un semn, în forma literei X, incizat după ardere, dispus între doi brăduți (*pl. II/1; VII/3*). Recipient descoperit în 1963, pe acropolă, în cadrul S. I, □ 40, la 0,55 m adâncime (secolele I a.Chr. – I p.Chr.).

Bibliografie: V. Ursachi, *Zargidava...*, p. 200, 434 (pl. 74/1), 533 (pl. 271/4)⁸.

2. Cătuie modelată la mână, din pastă cu microprundișuri, de culoare cenușie-neagră (inv. 16.253). Întreg, vasul este de formă tronconică, cu buza și fundul drepte. La exterior, pe fund, are incizate după ardere *două cercuri concentrice*, unite într-un singur loc cu o bară⁹ (*pl. II/4; VII/1*). Obiect descoperit în 1975, cu prilejul S. XII, în Gr. 28 (secolele I a.Chr. – I p.Chr.).

Bibliografie: V. Ursachi, *Zargidava...*, p. 200, 432 (pl. 70/7), 530 (pl. 265/11).

3. Cătuie lucrată la mână, din pastă cu microprundișuri, cu aspect grosier, de culoare gălbui-cărămizie (inv. 8.354). Întreg, vasul are o formă tronconică, cu buza și fundul drepte. Toarta este prinsă de buză și fund. Pe corp dispune de patru brăuri, sub forma unor bastoane, decorate crestă. Pe fund are incizate după ardere *două cercuri concentrice*, asemenea celor de pe vasul anterior, doar că nu sunt unite (*pl. II/3; VII/2*). Vas găsit pe acropolă, în 1973, în cadrul S. X, □ 11, la 1,41 m adâncime (secolele II-I a.Chr. – I p.Chr.).

Bibliografie: V. Ursachi, *Zargidava...*, p. 432 (pl. 70/10).

4. Fund de vas lucrat la mână, din pastă cu microprundișuri, de culoare cenușiu-cărămizie. La exterior dispune de *două linii* incizate după ardere, una rectangulară, dublată de una circulară (*pl. II/2*). Obiect găsit pe acropolă (secolele II-I a.Chr. – I p.Chr.).

Bibliografie: V. Ursachi, *Zargidava...*, p. 419 (pl. 43/7).

5. Căniță modelată la mână, din pastă cu microprundișuri, cu aspect grosier, de culoare cărămizie (inv. 6.685). Întreg, vasul are buza dreaptă, corpul bitronconic, finalizat cu un fund drept. De buză și de corp sunt prinse două tortițe circulare. Pe corp are incizate după ardere, pe ambele părți, mai multe *linii*, unele dispuse vertical, sub forma unui *brăduț*, iar altele orizontal, care par să imite *litere* (?) (*pl. II/5; VII/4*). Obiect găsit în 1973, cu prilejul S. X., □ 9, în Gr. 2 (secolele I a.Chr. – I p.Chr.).

⁵ Ordinea cetăților din articol este în funcție de poziționarea lor pe cursul de vărsare al Siretului.

⁶ V. Ursachi, *Zargidava...*, p. 11.

⁷ În cadrul repertoriului, am utilizat următoarele prescurtări: Gr. – groapă; L – locuință; S – secțiune; □ - carou

⁸ Este eronată trimiterea la pl. 275/4.

⁹ Autorul descoperirii leagă semnul de cultul soarelui.

Bibliografie: V. Ursachi, *Zargidava...*, p. 90, 424 (pl. 54/9), 523 (pl. 251/2).

6. Cană lucrată la roată, din pastă fină, de culoare cenușie (inv. 6.737). Exemplarul este întreg, cu buza evazată, corpul bitronconic și fundul inelar. Toarta vasului este circulară ușor supraînălțată, prinsă de buză și corp. Suprafața exterioară este decorată cu linii lustruite vertical, alături de care, pe umăr, se află un semn incizat după ardere, sub forma unei **linii** frânte (**pl. II/6; VII/5**). Obiect găsit pe acropolă, în 1973, în cadrul S. X, □ 3, la 1,25 m adâncime (secolele II-I a.Chr. – I p.Chr.).

Bibliografie: V. Ursachi, *Zargidava...*, p. 200, 446 (pl. 97/2), 535 (pl. 275/2).

7. Cană modelată la roată, din pastă fină, de culoare cenușie. Fragmentul provine din zona de legătură a gâtului cu corpul (inv. 25.099). La exterior are incizate, după ardere, trei simboluri, unul solar, altul animalier și unul antropomorf (**pl. II/8; VII/6**). Privite în ansamblu, cele trei reflectă un **aspect din viața cotidiană**, un păstor alături de un animal (probabil un cal, înfățișat cu capul în jos, ca și cum ar paște), iar deasupra soarele, care poate sugera că momentul s-a petrecut în plină zi. Fragment descoperit în campania din 1981, în nivelul de locuire al S. XXV, 9-10, între 1,10 m-1,30 m adâncime (secolele I a.Chr. – I p.Chr.). Neinclus în monografie.

8. Cană de lux, modelată la roată, din pastă fină, de culoare cenușie. Exemplarul are gura lipsă, gâtul prelung, corpul bombat și fundul drept ca o talpă. Partea superioară dispune de un ornament format din linii verticale și orizontale lustruite. Tot pe gât are un semn incizat după ardere, format dintr-o **linie verticală**, alături de care este alta cu trei ramificații (**pl. II/7**). Vas găsit în așezarea deschisă (secolul I p.Chr. – începutul secolului II p.Chr.).

Bibliografie: V. Ursachi, *Zargidava...*, p. 200, 448 (pl. 101/5), 540 (pl. 285/3).

9. Fragment din corpul unui vas de provizii modelat la roată, din pastă fină, de culoare cenușie (inv. 25.217). La exterior are incizat după ardere, peste decorul vălurit, un semn constituit din trei linii oblice care se unesc la un capăt, sub forma unei **săgeți** (**pl. IV/4; VIII/2**). Obiect găsit în campania din 1984, pe acropolă, în nivelul S. XXIX, 5, între 0,50 m-0,75 m adâncime (secolele I a.Chr. – I p.Chr.). Fotografiat, dar nedesenat în monografie.

Bibliografie: V. Ursachi, *Zargidava...*, p. 201, 542 (pl. 290/4).

10. Cupă de fructieră, lucrată la roată, din pastă fină, de culoare cenușie (inv. 36.319). Fragmentul are pe buza plată un decor lustruit, format dintr-o linie vălurită, iar în interiorul cupei sunt linii drepte și oblice scurte lustruite. Pe spatele cupei, în dreptul piciorului, are incizată înainte de ardere litera A (**pl. IV/3; VIII/1a-b**), fapt ce sugerează că meșterul nu a mai terminat vasul, folosindu-l ca pe o strachină. Nu sunt semne că piciorul s-a rupt în timp, iar vasul a fost refolosit; totodată, semnul este realizat înainte și nu după ardere. Fragmentul de cupă s-a găsit în campania din 1963, în stratul de locuire al S. II, 3, la 0,55 m adâncime (secolele I a.Chr. – I p.Chr.). Inclus textual, dar neilustrat în monografie.

Bibliografie: V. Ursachi, *Zargidava...*, p. 201.

11. O fusaiolă din lut, de formă sferică, modelată la mână, de culoare cărămizie (inv. 4.411). Pe una dintre părți are incizate după ardere trei litere, **AIV**, ultima putând fi și **A**, dispusă invers (**pl. III/5; VIII/4**). Descoperită pe acropolă, în 1963, în cadrul S. I (secolele II/I a.Chr. – I p.Chr.).

Bibliografie: V. Ursachi, *Zargidava...*, p. 200, 414 (pl. 34/11), 514 (pl. 234/11).

12. Un disc modelat la mână, din pastă fină, de culoare gălbui-cărămizie (inv. 27.035). Păstrat pe jumătate, obiectul are **linii dispuse oblic într-un cerc**, sub forma soarelui; motiv pentru care a fost legat de cultul soarelui, fiind considerat un **disc solar** (**pl. II/9; VIII/3**). Descoperit pe acropolă, în 1983, cu prilejul deschiderii S. XXVII, în zona sanctuarului (secolele II/I a.Chr. – I p.Chr.).

Bibliografie: V. Ursachi, *Zargidava...*, p. 503 (pl. 212/3), 533 (pl. 271/1).

b) Obiect din piatră:

13. O rondea din piatră, de culoare cenușie (inv. 19.631). Pe ambele părți are zgâriate **linii verticale și circulare** (*pl. II/12; VIII/5*). Piesă găsită pe acropolă, în cadrul S. XXVI, □ 8, la 1,10 m adâncime (secolul I p.Chr.).

Bibliografie: V. Ursachi, *Zargidava...*, p. 200, 456 (pl. 118/3), 518 (pl. 241/4).

c) Obiecte din os:

14. Un fragment din os (inv. 12.206), pe care este incizată o **tamga** (*pl. II/10; VIII/6*). Obiect descoperit în necropola tumulară, în 1977, cu prilejul deschiderii S. XIX, □ 23, la 0,40 m adâncime (secolele I a.Chr. – I p.Chr.).

Bibliografie: V. Ursachi, *Zargidava...*, p. 138, 412 (pl. 29/1), 513 (pl. 232/1).

15. Un mâner de cuțit din os, fragmentar, neterminat. Pe una din laturi are zgâriate mai multe semne sub forma unor **linii scurte întretăiate** (*pl. II/11*). Piesă descoperită în Gr. 36 (secolele I a.Chr. – I p.Chr.) din S. XIX, aflată în necropola tumulară.

Bibliografie: V. Ursachi, *Zargidava...*, p. 262, 590 (pl. 364/4).

I.B. ARTEFACTE DE IMPORT

a) Obiecte din lut:

16. Gât de amforă fragmentar, de culoare cărămizie (inv. 25.096), care are incizat după ardere un semn format din **trei linii drepte** dispuse oblic și o **buclă** care se prinde de prima linie (*pl. III/1; IX/4*). Vas găsit pe acropolă, în 1963, în cadrul S. I, □ 1, la 1,10 m adâncime (secolele I a.Chr. – I p.Chr.).

Bibliografie: V. Ursachi, *Zargidava...*, p. 200, 483 (pl. 171/1).

17. Fragment de corp de amforă, de culoare roșie (inv. 15.493), ce dispune de un semn incizat după ardere, sub forma literei X (*pl. III/2; IX/1*). Obiect descoperit pe acropolă, în 1977, cu prilejul deschiderii S. XVI, □ 9, între 1,50 m-1,70 m adâncime (secolele I a.Chr. – I p.Chr.).

Bibliografie: V. Ursachi, *Zargidava...*, p. 200, 483 (pl. 171/5).

18. Fragment de corp de amforă, de culoare roșie (inv. 25.097), ce are incizat după ardere un semn în forma literei X (*pl. IV/1; IX/2*). Obiect găsit în campania din 1973, în stratul de locuire al S. X, □ 13, între 0,50 m-0,75 m adâncime (secolele I a.Chr. – I p.Chr.). Neinclus în monografie.

19. Fragment din corpul unei amfore, de culoare albicios-gălbui (inv. 21.735), care are după ardere incizată litera A alături de **linii drepte** și **oblice** (*pl. IV/2; IX/3*). Obiect descoperit în campania din 1981, în nivelul de locuire al S. XXV, □ 10, între 0,70 m-0,90 m adâncime (secolul I a.Chr.). Neinclus în monografie.

20. Fund de kantharos modelat la roată, din pastă fină, de culoare gălbui-cărămizie. La exterior are incizat după ardere două litere grecești, ΠΑ (*pl. III/3*). Fragment găsit pe acropolă (secolele II/I a.Chr. – I p.Chr.).

Bibliografie: V. Ursachi, *Zargidava...*, p. 201, 492 (pl. 189/9).

21. Kantharos fragmentar modelat la roată, din pastă fină, de culoare roșie (inv. 13.316). Pe gât are zgâriat un semn sub forma unei **tamga**, format din două ancore, dispuse în sens invers și unite la mijloc (*pl. III/10; X/5*). Obiect găsit pe acropolă, în 1978, în cadrul S. XXI, □ 35, la 0,40 m adâncime (secolele I a.Chr. – I p.Chr.).

Bibliografie: V. Ursachi, *Zargidava...*, p. 201, 498 (pl. 201/7), 559 (pl. 324/7).

22. Kantharos fără torți (rupte din vechime) lucrat la roată, din pastă fină, de culoare cenușie (inv. 25.200). Pe una din laturi are un semn complicat, format din **linii**, care seamănă cu o **barcă cu vâsle**¹⁰, iar pe latura opusă este o linie frântă; ambele semne incizate după

¹⁰ Potrivit autorului, și acest semn ar putea fi legat de cultul soarelui: o barcă solară.

ardere (**pl. III/11; X/1a-b**). Obiect găsit pe acropolă, în 1983, cu prilejul deschiderii S. XXVII, □ 6, între 1,10 m-1,30 m adâncime (secolele II/I a.Chr. – I p.Chr.).

Bibliografie: V. Ursachi, *Zargidava...*, p. 201 (inclusiv nota 814), 504 (pl. 213/4), 542 (pl. 290/1a-c).

23. Fragment din corpul unui vas de import lucrat la roată, din pastă fină, de culoare roșie (inv. 21.928), pe care se află urme de pictură albă. Alături de pictură este zgâriat după ardere litera A (**pl. III/4; X/3**). Obiect găsit pe acropolă, în 1963, în cadrul S. II, □ 9, la 0,50 m adâncime (secolul I a.Chr.).

Bibliografie: V. Ursachi, *Zargidava...*, p. 201, 494 (pl. 193/8), 558 (pl. 321/3).

24. Fragment din corpul unui vas de import, lucrat la roată, din pastă fină, de culoare roșie (inv. 21.906), pe care se află urme de pictură albă. Alături de pictură este incizat după ardere un semn constituit din **două triunghiuri unite** (**pl. III/6; X/2**). Obiect descoperit pe acropolă, în 1963, în S. II, □ 6, la 0,30 m adâncime (secolul I a.Chr.).

Bibliografie: V. Ursachi, *Zargidava...*, p. 201, 494 (pl. 193/1), 558 (pl. 321/6).

25. Fund de vas de import modelat la roată, din pastă fină, de culoare cărămiziu-gălbui (21.785). La exterior are incizate după ardere mai multe **linii scurte oblice**, paralele, iar altele unite sub forma unui **triunghi secționat vertical** (**pl. III/7; X/4**). Obiect găsit pe acropolă, în 1973, cu prilejul deschiderii S. X, □ 3, între 1 m-1,35 m adâncime (sec. I p.Chr.).

Bibliografie: V. Ursachi, *Zargidava...*, p. 201, 494 (pl. 194/4), 558 (pl. 321/12).

26. Fund de vas roman (strachină ?), deci import, lucrat la roată, din pastă fină, de culoare roșie. La exteriorul fundului și pe peretele de legătură cu acesta are **linii scurte** (**pl. III/9**), zgâriate după ardere. Obiect găsit pe acropolă (secolul I p.Chr.).

Bibliografie: V. Ursachi, *Zargidava...*, p. 201, 497 (pl. 199/5).

27. Fund de vas (platou ?) de import, modelat la roată, din pastă fină, de culoare roșie (inv. 21.802). La exterior dispune de un semn incizat după ardere sub forma unei **săgeți** (**pl. III/8; X/6**). Obiect găsit pe acropolă, în 1975, în cadrul S. XI, □ 25, la 0,25 m adâncime (secolul I p.Chr.).

Bibliografie: V. Ursachi, *Zargidava...*, p. 201, 497 (pl. 199/7).

II. RĂCĂTĂU – HORGEȘTI, JUD. BACĂU (PUNCTUL CETĂȚUIE)

Situl de la Răcătău apare semnalat încă din secolul al XIX-lea, ca răspuns la *Cestionarul* lui Alexandru Odobescu din 1871-1874¹¹. Ulterior, diferite obiecte descoperite aici, îndeosebi fragmente ceramice, au fost trimise Muzeului Național din București și Muzeului din Piatra Neamț¹². În anii '60 ai secolului XX, s-au făcut mai multe cercetări de suprafață¹³, care au dus la identificarea cetății dacice și la începerea săpăturilor, în 1968. În paralel, dar mai rar, s-au desfășurat săpături și în necropola tumulară geto-dacică. Săpăturile au continuat în a doua jumătate a secolului al XX-lea și s-au încheiat în 2001 (cu întreruperi), după săparea unuia dintre tumuli necropolei, la punctul *Moviliță*. Foarte multe materiale arheologice, provenite din cetatea fortificată, așezarea deschisă și din necropolă sunt inedite, și, desigur, este de necesară publicarea monografiei sitului.

Asemenea cetății anterioare, descoperirile sunt grupate în funcție de proveniență și materie primă: vestigii dacice (lut) și de import (lut):

¹¹ Al. Odobescu, *Cestionarul sau isvod de întrebările la care se cere a se da răspunsuri în privința vechilor așezăminte ce se află în deosebitele comune ale României*, p. 481, ms. 230, Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Manuscrise – Carte Rară, Fondul românesc.

¹² V. Ursachi, *Cetatea dacică de la Răcătău*, în *Geto-dacii dintre Carpați și Nistru (secolele II a.Chr.-II p.Chr.)*, vol. I (coordonatori S. Sanie, T. E. Marin), Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2011, p. 278.

¹³ V. Căpitanu, V. Ursachi, *Descoperiri geto-dacice în județul Bacău*, în *Crisia*, 2, 1972, p. 97.

II.A. ARTEFACTE DACICE

a) Obiecte din lut

1. Vas borcan modelat la mână, din pastă grosieră, de culoare cărămizie. Întreg, recipientul are dimensiuni reduse, iar pe lângă decorul format dintr-un brâu crestat și pastile aplicate, are incizată după ardere o **tamga** (**pl. V/3**). Descoperit în stratul de locuire al secolului I p.Chr.

Bibliografie: V. Căpitanu, *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice în așezarea geto-dacică de la Răcățâu (județul Bacău)*, în „Carpica”, VIII, 1976, p. 62, fig. 20/1 (în continuare, *Principalele rezultate...*).

2. Fragment de vas neprecizat, lucrat la mână, de culoare cărămizie, care are incizată după ardere o **tamga** complexă (**pl. V/6**). Găsit în stratul de locuire al secolului I p.Chr.

Bibliografie: V. Căpitanu, *Principalele rezultate...*, în „Carpica”, VIII, 1976, p. 62, fig. 20/4.

3. Fragment de vas neprecizat, modelat la mână, de culoare cărămizie, care are incizate după ardere mai multe semne, de tip **tamga**, diferite ca formă (**pl. V/5**). Descoperit în stratul de locuire al secolului I p.Chr.

Bibliografie: V. Căpitanu, *Principalele rezultate...*, în „Carpica”, VIII, 1976, p. 62, fig. 20/3.

4. Fragment de vas neprecizat, lucrat la roată, de culoare cenușie, cu o **tamga** incizată după ardere (**pl. V/4**). Găsit în stratul de locuire al secolului I p.Chr.

Bibliografie: V. Căpitanu, *Principalele rezultate...*, în „Carpica”, VIII, 1976, p. 62, fig. 20/2.

5. Căluie modelată la mână, din pastă cu micropundișuri, de culoare gălbui-cărămizie. Întreg, exemplarul este tronconic, cu buza dreaptă, fundul drept, iar toarta este prinsă de corp. Fundul este decorat la exterior cu creștături și are în mijloc un semn în forma literei X (**pl. V/1**), incizat înainte de ardere. Descoperit în stratul de locuire al secolelor II a.Chr. – I p.Chr.

Bibliografie: V. Căpitanu, *Ceștile dacice ornamentate din dava de la Răcățâu, județul Bacău*, în „Carpica”, XXV, 1994, p. 48, 64 (pl. VII/3).

6. O greutate de la războiul de țesut, de formă piramidală, cu o gaură de prindere transversală, în zona superioară. Pe o laterală dispune de un semn incizat după ardere, sub forma a trei **linii vâlvurite** (**pl. V/2**).

Bibliografie: V. Căpitanu, *Cercetările arheologice în dava de la Răcățâu-Tamasidava, între anii 1992-1996*, în „Carpica”, XXVI/1, 1997, p. 108 (fig. 41/13).

II.B. ARTEFACTE DE IMPORT

a) Obiecte din lut:

Considerată dava cu cele mai multe importuri dintre cele situate pe Siret, cetatea de la Răcățâu dispune îndeosebi de amfore de Cos, „pseudo-Cos”, Sinope, Heraclea Pontică, dar și de tipuri comune, provincial romane. Printre aceste recipiente s-au descoperit câteva cu inscripții:

7. Gât de amforă de tip *Heraclea Pontică*, din pastă cărămiziu-roșietică, cu angobă de culoare gălbuie (inv. 14.116). Dispune de o șampilă englifă, din antroponim păstrându-se primele două litere grecești, *ΕΓ* ori *ΕΠ* (sub prima literă se observă un semn imprimat, posibil *T*) (**pl. VI/2**). Descoperit în stratul S. XII, 5, între 1,40 m-1,80 m adâncime și este datat în secolele IV – III a.Chr.

Bibliografie: V. Căpitanu, M. Alexianu, *Amfore cu inscripții descoperite în dava de la Răcățâu (jud. Bacău)*, în „Carpica”, XVII, 1985, p. 76, 79 (fig. 1/1) (în continuare, prescurtat *Amfore cu inscripții...*).

8. Toartă de amforă (inv. 18.656) cu o șampilă dreptunghiulară în relief, care are numele și titulatura astynomului, precum și numele ceramistului, dispuse pe trei rânduri: *ΦΟΡΒΑΝΤΟΣ / ΑΣ / Τ / ΥΝΟΜΟΥΝ / ΤΟ / Σ / ΚΟΥΡΥΛΟΥ* (**pl. VI/3**). Simbolul acestei

ștampile de tip *Sinope* este reprezentat printr-un kantharos și un ciorchine de strugure, în dreapta sus, în poziție oblică, cu vârful în jos. Găsită în stratul S. IV, 7, între 0,80 m-1 m adâncime și datată în secolele IV – III a.Chr.

Bibliografie: V. Căpitanu, M. Alexianu, *Amfore cu inscripții...*, în „Carpica”, XVII, 1985, p. 76, 79 (fig. 1/2).

9. Toartă de amforă (inv. 14.117), de tip *Cos*, cu o ștampilă dreptunghiulară în relief, ce conține numele θ EYDAC, cu litere imprimate inversat și răsturnate, cu excepția lui ϵ , dar fără a fi în scriere retrogradă (*pl. VI/4*). Descoperită în S. II, L.1, între 3,90 m-4,10 m adâncime și datată între sfârșitul secolului II – începutul secolului I a.Chr.

Bibliografie: V. Căpitanu, M. Alexianu, *Amfore cu inscripții...*, în „Carpica”, XVII, 1985, p. 76-77, 79 (fig. 1/3).

10. Amforă (din care s-a păstrat partea superioară) cu corpul globular, gâtul cilindric și buza îngroșată (inv. 29.340); exemplar de dimensiuni mari. Inscripția este pictată cu vopsea roșie (*tituli picti*) și situată mai jos de gât, pe umărul recipientului. Ea conține numele $AN\theta[\omega]N\acute{I}OY$, iar al doilea cuvânt a fost greu descifrabil, potrivit interpretării, un adjectiv cu sensul de plăcut, agreabil; după descifrare, autorii au propus lectura $AN\theta[\omega]NIOY$ $\Pi\acute{O}T\acute{\iota}MOY$ (*pl. VI/1*). Se pare că amfora provenea de pe un vas negustoresc, proprietatea celui menționat. Vas găsit în S. XXVI A, în Gr. 13 alături de alte materiale romane și ceramică dacică din secolele I a.Chr. – I p.Chr.

Bibliografie: V. Căpitanu, M. Alexianu, *Amfore cu inscripții...*, în „Carpica”, XVII, 1985, p. 77, 80 (fig. 2).

11. Fragment de amforă globulară descoperit în aceeași Gr. 13. Pe el este pictată litera A.

Bibliografie: V. Căpitanu, M. Alexianu, *Amfore cu inscripții...*, în „Carpica”, XVII, 1985, p. 78.

12. Fragment de amforă de culoare roșie-cărămizie, pe care s-a incizat înainte de ardere, cuvântul grecesc *YCNEF*, cu a treia și a patra literă scrise în ligatură (*pl. VI/5*). Descoperit în S. XI, 17, la 3 m adâncime, într-o groapă de mari dimensiuni cu material ceramic din secolul I p.Chr.

Bibliografie: V. Căpitanu, M. Alexianu, *Amfore cu inscripții...*, în „Carpica”, XVII, 1985, p. 78-79 (fig. 1/4).

*

Prin cercetările arheologice de la Brad s-au strâns un număr de 27 de obiecte întregi ori fragmentare cu semne, dintre care 10 recipiente dacice (5 modelate la mână și 5 lucrate la roată), 12 vase de import și alte 5 piese din lut (2), os (2) și piatră (1). În cazul vaselor dacice, exemplarele modelate la mână sunt: 3 cățui, o căniță și un fund de vas nespecificat tipologic, iar cele lucrate la roată sunt: 3 căni, un vas de provizii și o fructieră. Celor 10 vase se adaugă o fusaiolă din lut, un disc din lut (ambele modelate la mână), o rondelă din piatră și 2 obiecte din os (mâner și rebut). Vasele de import conțin 4 amfore, 3 kantharos-uri, 3 vase nespecificate tipologic, o strachină și un platou.

Printre cele mai frecvente semne și inscripții, le menționăm pe cele **geometrice** (linii, cercuri, triunghiuri), în număr de 12 (7 pe vase dacice și 5 pe recipiente de import), urmate de **litere** grecești și romane (precum X, A, ΠΑΥ(Λ?), ΠΑ), în număr de 9 (4 pe vase dacice și 5 pe recipiente de import), iar ultimele sunt reprezentate în mod egal, **tamgale** (2), **săgeți** (2) și **simboluri solare** (2), ultimele două categorii de semne fiind legate de cultul soarelui.

În inventarul cetății de la Răcățoiu s-au descoperit 12 obiecte întregi sau fragmentare cu semne (6 piese dacice modelate la mână și 6 vase de import lucrate la roată). Vasele dacice sunt reprezentate de un vas borcan, o căniță, 3 vase neprecizate tipologic și o greutate de la un război de țesut, iar recipientele de import sunt numai amfore.

Dintre semne, constatăm prezența **tamgalelor** (4) și doar pe un vas avem litera X, iar pe o greutate **linii vâlvurite**. Dacă aceste semne sunt pe obiectele dacice, pe cele de import avem numai inscripții, în general cuvinte și mai rar câte una-două litere (în două cazuri). Literele izolate sau cuvintele au fost aplicate în egală măsură, sub formele cunoscute: ștampile englife (2), ștampile în relief (2) și pictate cu vopsea roșie (2). Spre deosebire de cetatea anterioară, la Răcățau vasele de import nu au și semne, în afara literelor.

Se observă că vasele din ambele cetăți, atât cele dacice, cât și cele de import, au fost alese aleatoriu (în cazul celor refolosite), iar celelalte, cu scop clar (cantitativ, mărci de olar, proprietate), au fost selectate în funcție de motiv.

Decorurile geometrice, tamgalele și litera X se întâlnesc pe vasele dacice din ambele cetăți. Diferența este dată de strictetea recipientelor de import de la Răcățau, unde avem doar amfore și dispun numai de inscripții alfabetiforme. De altfel, remarcăm o prezență consistentă a amforelor, păstrate în stare mai bună, decât în cetatea de la Brad. Totodată, aria de proveniență a exemplarelor amintite este mai largă, mult extinsă, comparativ cu cea de la Brad.

**

Menționam la începutul articolului că am avut în vedere și o sinteză a vaselor dacilor liberi cu semne, din județul Neamț. Este normal să încercăm o abordare comparativă a obiectelor, semnelor și a modului lor de aplicare pe vase, întrucât se știe că cei care au părăsit cetățile s-au stabilit în așezări deschise, nefortificate, continuându-și viața pe văile râului Siret și în alte locații.

În cazul vaselor autohtone, modelate la mână ori la roată, se constată păstrarea aceluiași forme (vase borcan, cățui, căni, cănițe, străchini, fructiere, vase de provizii ș.a.), inclusiv în privința altor obiecte din lut (fusaiole, greutatea de la războiul de țesut), dar lipsesc pentru secolele II – III p.Chr. piesele din os și piatră cu semne. Pentru recipientele de import cu semne, se remarcă o gamă variată de vase pentru etapa anterioară dacilor liberi, pe lângă amfore fiind kantharos-uri, platouri și străchini, pe care regăsim cunoscutele semne sau inscripții.

În secolele II – III p.Chr., s-a perpetuat refolosirea aleatorie a vaselor fragmentare pentru incizarea semnelor, dar și aceeași gamă de litere, motive geometrice, inclusiv tamgale. Dispar simbolurile solare. Metodele de aplicare a semnelor sau inscripțiilor este aceeași, fie prin incizie înainte (în general la vasele întregi) sau după ardere (îndeosebi la fragmente), situație observată la vasele dacice, ori prin ștampilare (englifă ori în relief), pictare sau incizare la recipientele de import. Atât pentru vasele din dave, cât și pentru cele din așezările dacilor liberi, nu am remarcat o regulă în privința alegerii unui anumit tip de vas, de o anumită culoare sau un anume semn ori un loc specific de pe suprafața vasului. Toate semnele și inscripțiile par să fie aplicate cu un scop precis, însă aleatoriu pe suprafața vasului. Ele aveau rol cantitativ, de proprietate, mărci de olar sau atelier de producere a recipientelor. Urmăreau utilitatea semnelor, inscripțiilor și nu locul unde erau aplicate. În cazul amforelor, chiar dacă din locații diferite, dar cu aceleași litere, prezente în intervalul secolelor IV a.Chr. – III p.Chr. (majoritatea cu rol cantitativ), reflectă o continuitate a preferințelor comunităților dacice pentru aceleași mărfuri (precum vinuri dulci, ulei de măsline).

Interesant este că, pe lângă utilitatea lor, semnele de pe vase pot ajuta și la stabilirea unor legături între membrii unor comunități apropiate, fie prin folosirea aceluiași tipuri de semne sau prin modalitatea similară de execuție, care indică prezența aceluiași meșter (în cazul semnelor ireproșabil redată, îndeosebi prin incizie după arderea vasului) ori afinitățile unui grup pentru o serie de vase cu aceleași tipuri de semne, utilizate în scopuri economice sau poate religioase.

Semnele de pe vase s-au perpetuat până în Evul Mediu târziu, ele fiind interpretate ca mărci de olar ori ca semne de proprietate, fiind în general reprezentate sub forma unor cercuri,

pătrate ori dreptunghiuri, cu diverse semne în interior (cruci, linii), uneori și sub aspectul literei X sau cruci simple, majoritatea aplicate pe fundul vaselor, înainte de ardere.

Bibliografie

- Căpitanu 1976: V. Căpitanu, *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice în așezarea geto-dacică de la Răcătău (județul Bacău)*, în „Carpica”, VIII, 1976, p. 49-72 (+ 50 fig. nepaginate).
- Căpitanu 1994: V. Căpitanu, *Ceștile dacice ornamentate din dava de la Răcătău, județul Bacău*, în „Carpica”, XXV, 1994, p. 45-72.
- Căpitanu 1997: V. Căpitanu, *Cercetările arheologice în dava de la Răcătău-Tamasidava, între anii 1992-1996*, în „Carpica”, XXVI/1, 1997, p. 50-118.
- Căpitanu, Ursachi 1972: V. Căpitanu, V. Ursachi, *Descoperiri geto-dacice în județul Bacău*, în „Crisia”, 2, 1972, p. 97-114.
- Căpitanu, Alexianu 1985: V. Căpitanu, M. Alexianu, *Amfore cu inscripții descoperite în dava de la Răcătău (jud. Bacău)*, în „Carpica”, XVII, 1985, p. 75-80.
- Izvoarele privind istoria României* (coordonatori V. Iliescu, V. C. Popescu, Gh. Ștefan), București, vol. I, 1964.
- Odobescu 1871-1874: Al. Odobescu, *Cestionarul sau isvod de întrebările la care se cere a se da răspunsuri în privința vechilor așezăminte ce se află în deosebitele comune ale României*, ms. 223-230, Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Manuscrise – Carte Rară, Fondul românesc.
- Ursachi 1995: V. Ursachi, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, București, 1995.
- Ursachi 2011: V. Ursachi, *Cetatea dacică de la Răcătău*, în „Geto-dacii dintre Carpați și Nistru (secolele II a.Chr. – II p.Chr)”, vol. I (coordonatori S. Sanie, T. E. Marin), Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2011, p. 278.
- Vulpe, Teodor 2003: R. Vulpe, Silvia Teodor, *Piroboridava. Așezarea geto-dacică de la Poiana*, București, 2003.

PIÈCES ARCHÉOLOGIQUES GETO-DACES ET D'IMPORTATION AVEC DES SIGNES ET INSCRIPTIONS PROVENANT DES DEUX DAVAE DU DÉP. DE BACĂU

L'étude présent a pour sujet les vases céramiques avec des signes et inscriptions (pièces locales et d'importation) provenant de deux *davae* voisines, localisées sur le territoire du dép. de Bacău, il s'agit de la fortification de Brad (*Zargidava*) et de la fortification de Răcătău (*Tamasidava*). Cette démarche continue une analyse antérieure des vases avec des signes (matériaux archéologiques locales et d'importation) provenant des établissements des daces libres du dép. de Neamț. Le but de cet article est de réaliser certaines comparaisons (d'avant et d'après la conquête romaine) en ce qui concerne la modalité de choisir les vases, la typologie des signes, leur représentation et leur signification.

Dans l'inventaire de la fortification geto-dace de Brad on a trouvé 27 objets tout entiers ou fragmentaires avec des signes desquels 10 récipients daces (5 travaillés à la main et 5 travaillés à la roue du potier), 12 vases d'importation et 5 autres pièces (2 en argile cuite, 2 en os et 1 en pierre). Parmi les signes et inscriptions on remarque souvent éléments géométriques (12 fois – 7 fois sur la céramique dace et 5 fois sur récipients d'importation) puis des lettres de l'alphabet grec et latin (comme X, A, II AV (Λ?), ΠA) – sur 9 récipients (4 sur des vases daces et 5 sur récipients d'importation) mais aussi des *tamga*, flèches et symboles solaires.

Dans l'inventaire de la fortification geto-dace de Răcătău on a découvert 12 objets tout entiers ou fragmentaires avec des signes (6 pièces daces travaillées à la main et 6 pièces

d'importation travaillées à la roue du potier). Le *tamga* est le symbole le plus utilisé (présent sur 4 vases daces) suivi par les estampilles englife (en creux) où en relief et par des lettres peintes sur les vases d'importation.

Une comparaison entre les deux étapes (d'avant et d'après la conquête romaine) nous montre la même utilisation aléatoire des vases, l'utilisation des mêmes lettres, les motifs géométriques, les symboles *tamga*. On garde la technique de l'application des signes avant le processus de cuisson mais aussi l'habitude de gratter (aléatoire sur la surface extérieure), après la cuisson. Les symboles solaires ont disparu pendant le IIème - IIIème siècle. Dans le cas des vases d'importation (pendant les deux séquences chronologiques) on a des signes grattés ou appliqués avant la cuisson mais aussi des nombreuses estampilles englife (en creux), en relief ou avec des lettres peintes de l'alphabet grec ou latin.

Les signes et les inscriptions avaient des significations multiples: quantitatives, de propriété, des signes du potier ou marques de l'atelier, où bien une signification lie au culte.

Explication des planches

Planche I: Carte du territoire de la Dace (Ier-IIème siècle, après le géographe Ptolemeu). L'emplacement des deux sites (*Zargidava* et *Tamasidava*) sur la rivière de Siret (position signale par un „X”).

Planche II: 1-12, Brad (1-5, 9, objets en argile modelés à la main; 6-8, vases travaillés à la roue; 10, 11, pièces en os; 12, objet en pierre) (après Ursachi 1995).

Planche III: 1-11 Brad (1, 2, fragments d'amphores; 3, 10, 11, kantharoi; 5, fusaïole; 4, 6-9, vases d'importation, typologie non précisée (après Ursachi 1995).

Planche IV: 1-4, Brad (1, 2, fragments d'amphores; 3, 4, vases dace travaillés à la roue) (après Ursachi 1995)

Planche V: 1-6, objets modelés à la main, Răcătău (3-6, après Căpitanu 1976; 1, après Căpitanu 1994; 2, après Căpitanu 1997)

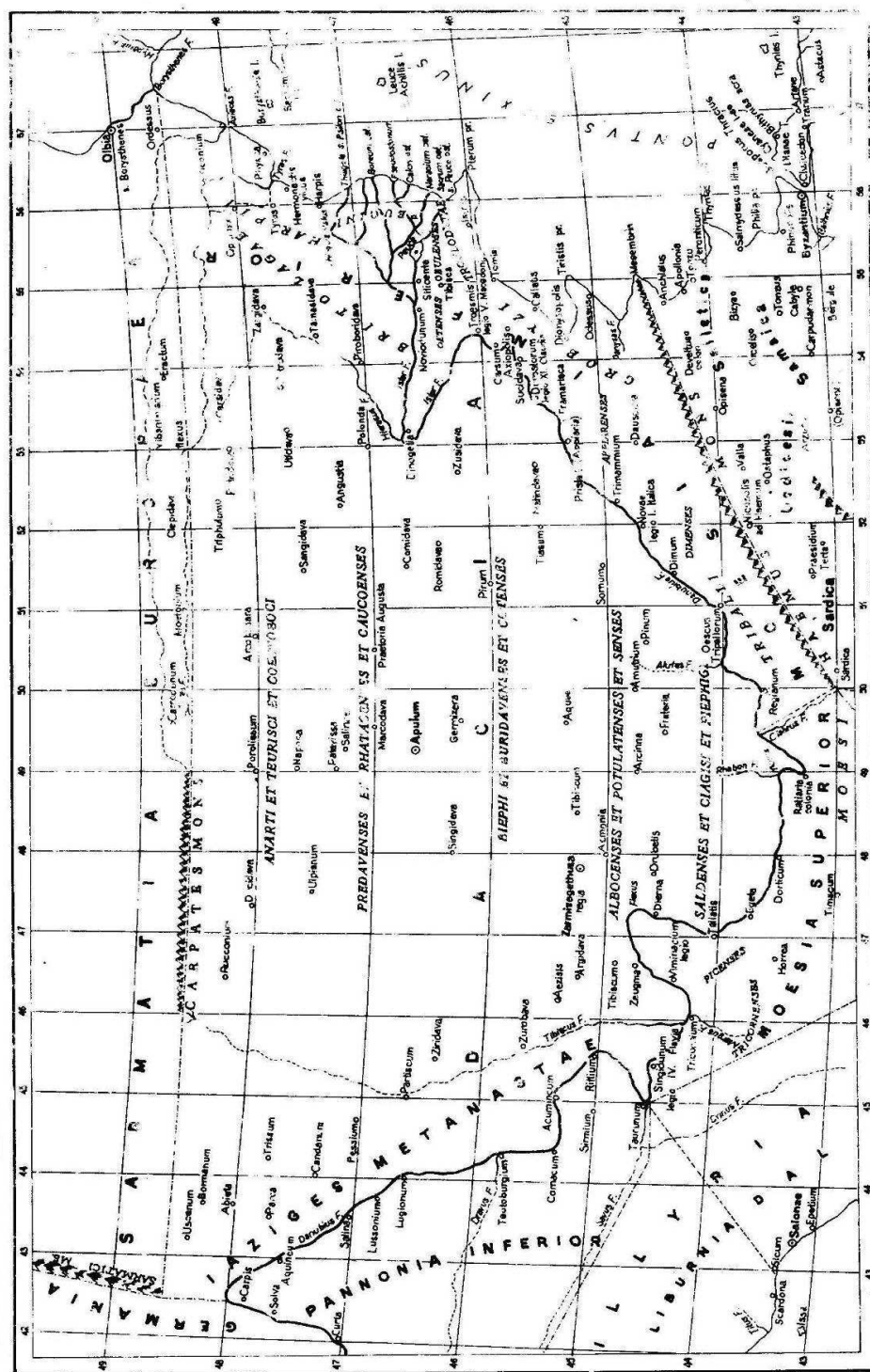
Planche VI: 1-5, fragments d'amphores de la Răcătău (après Căpitanu, Alexianu 1985).

Planche VII: 1-6, Brad (1-4, vases modelés à la main; 5, 6, vases travaillés à la roue).

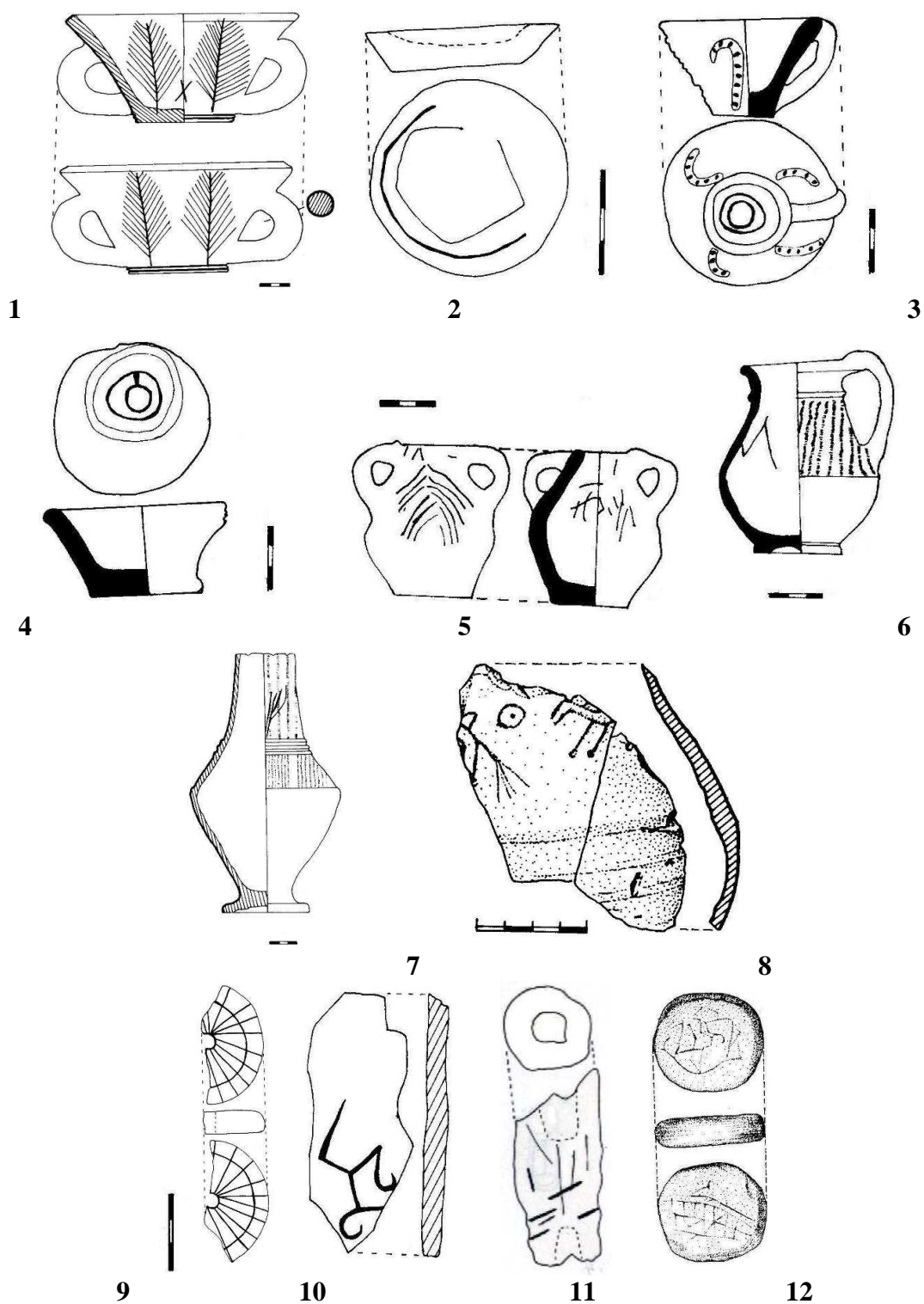
Planche VIII: 1-6, Brad (1/a-b, 2, vases travaillés à la roue; 3, 4, objets modelés à la main; 5, pièce en pierre; 6, objet en os).

Planche IX: 1-4, fragments d'amphores avec les signes de la Brad.

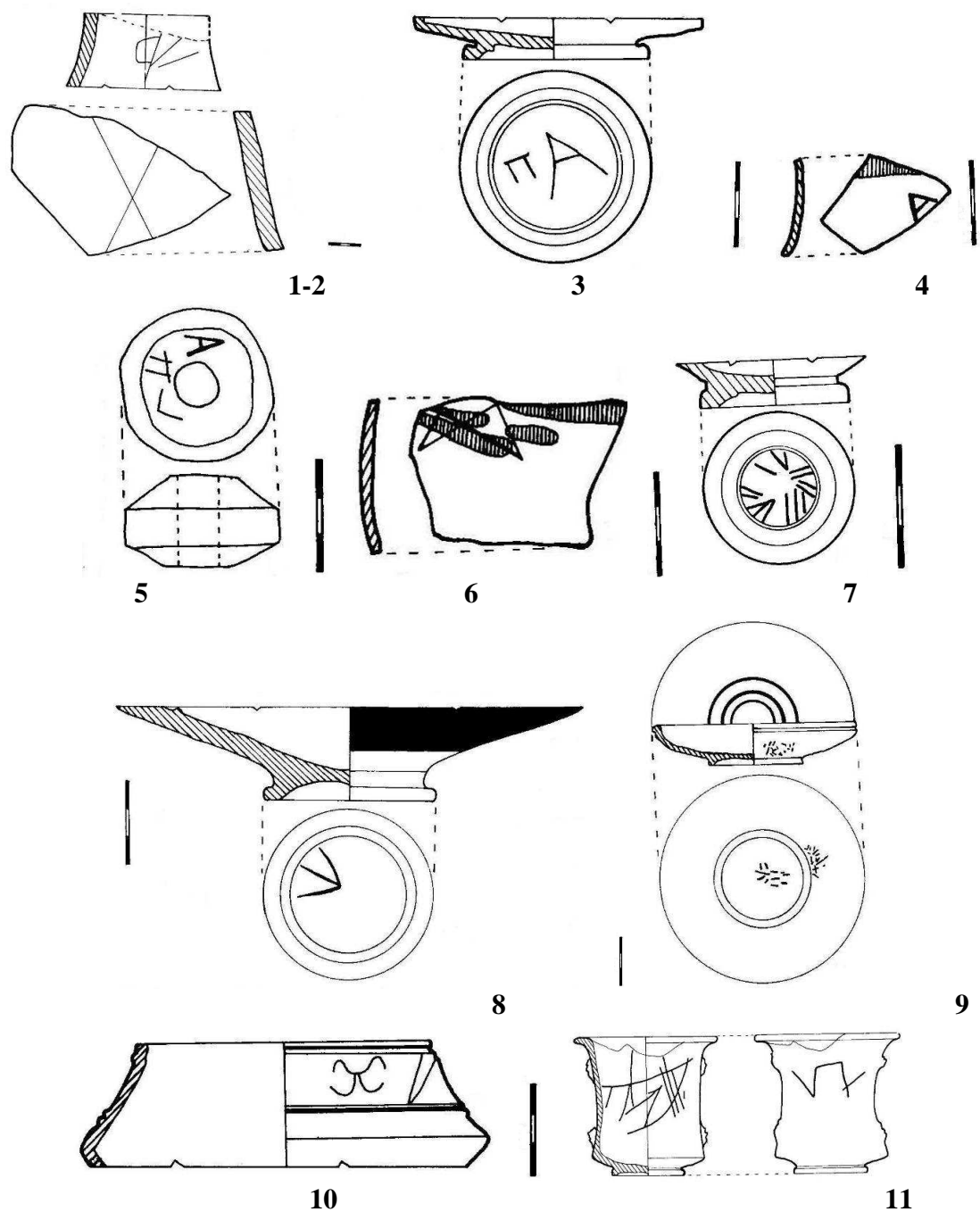
Planche X: 1/a-b – 6, Brad (vases d'importation avec les signes).

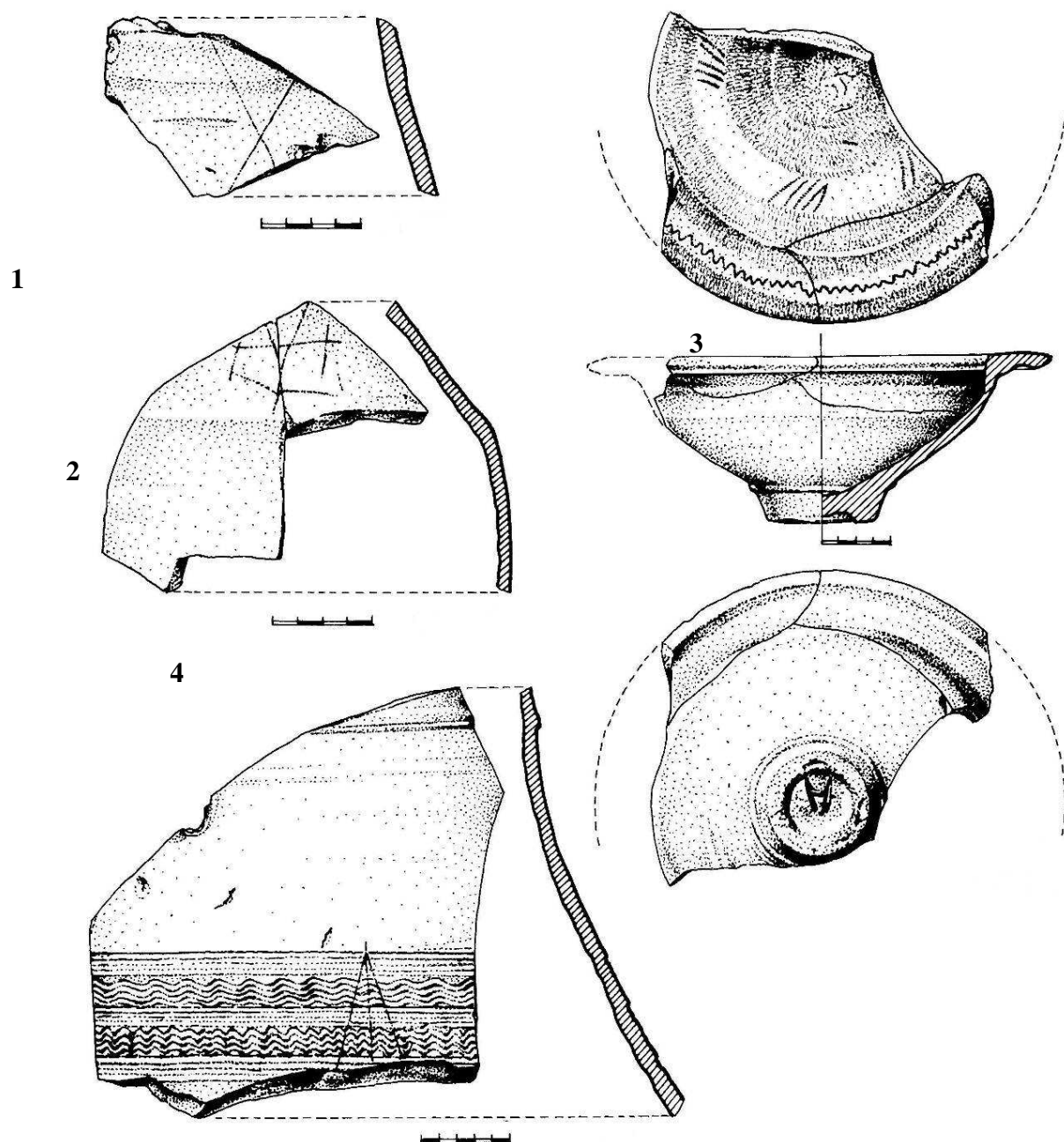
PLANȘA I: Harta Daciei în secolele I – II p.Chr. (după geograful Ptolemeu).
Amplasarea celor două situri (Zargidava și Tamasidava) pe Siret (poziția semnalată printr-un X).

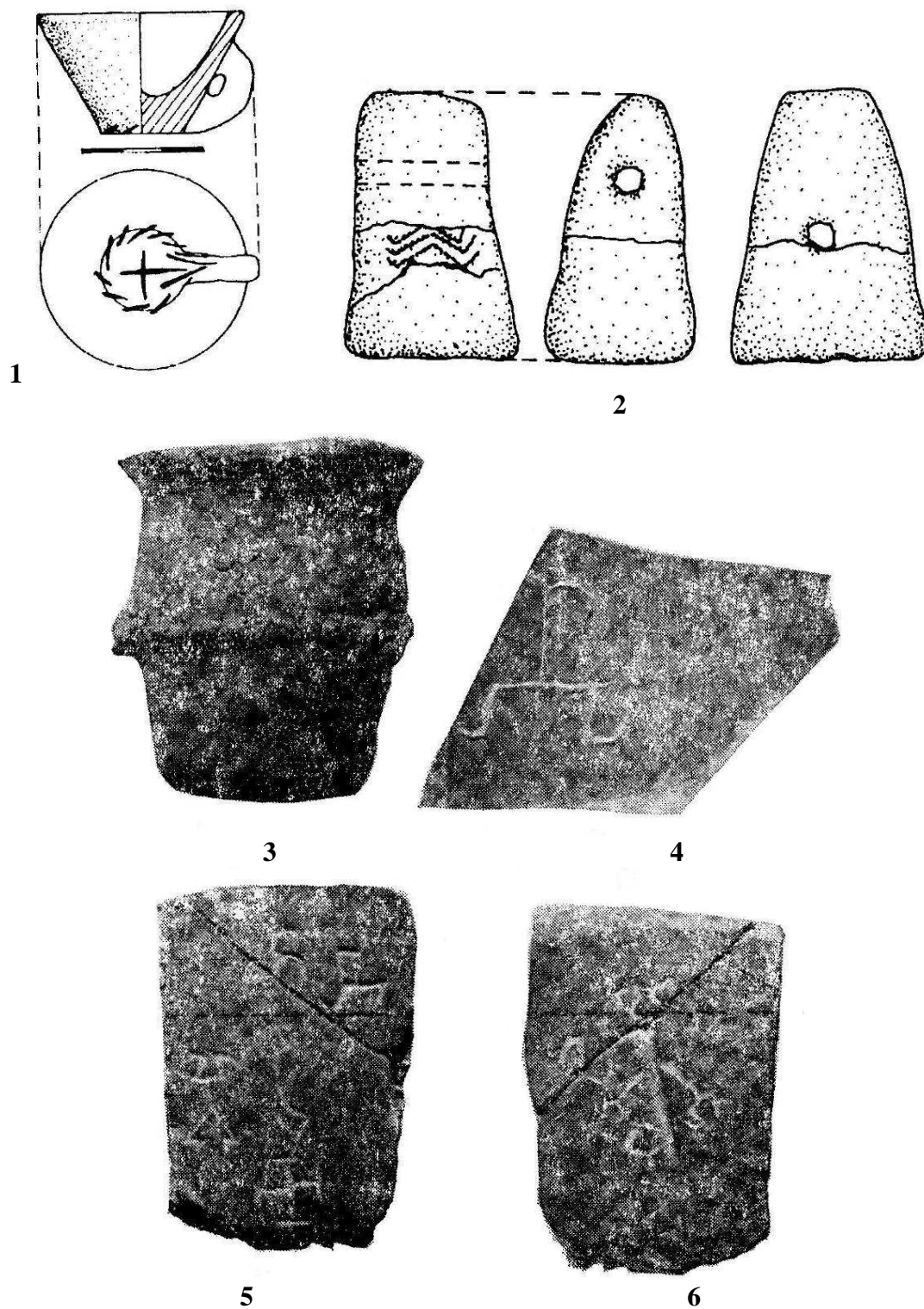
PLANȘA II: 1-12, Brad (1-5, 9, obiecte din lut modelate la mână; 6-8, vase lucrate la roată; 10, 11, piese din os; 12, obiect din piatră).

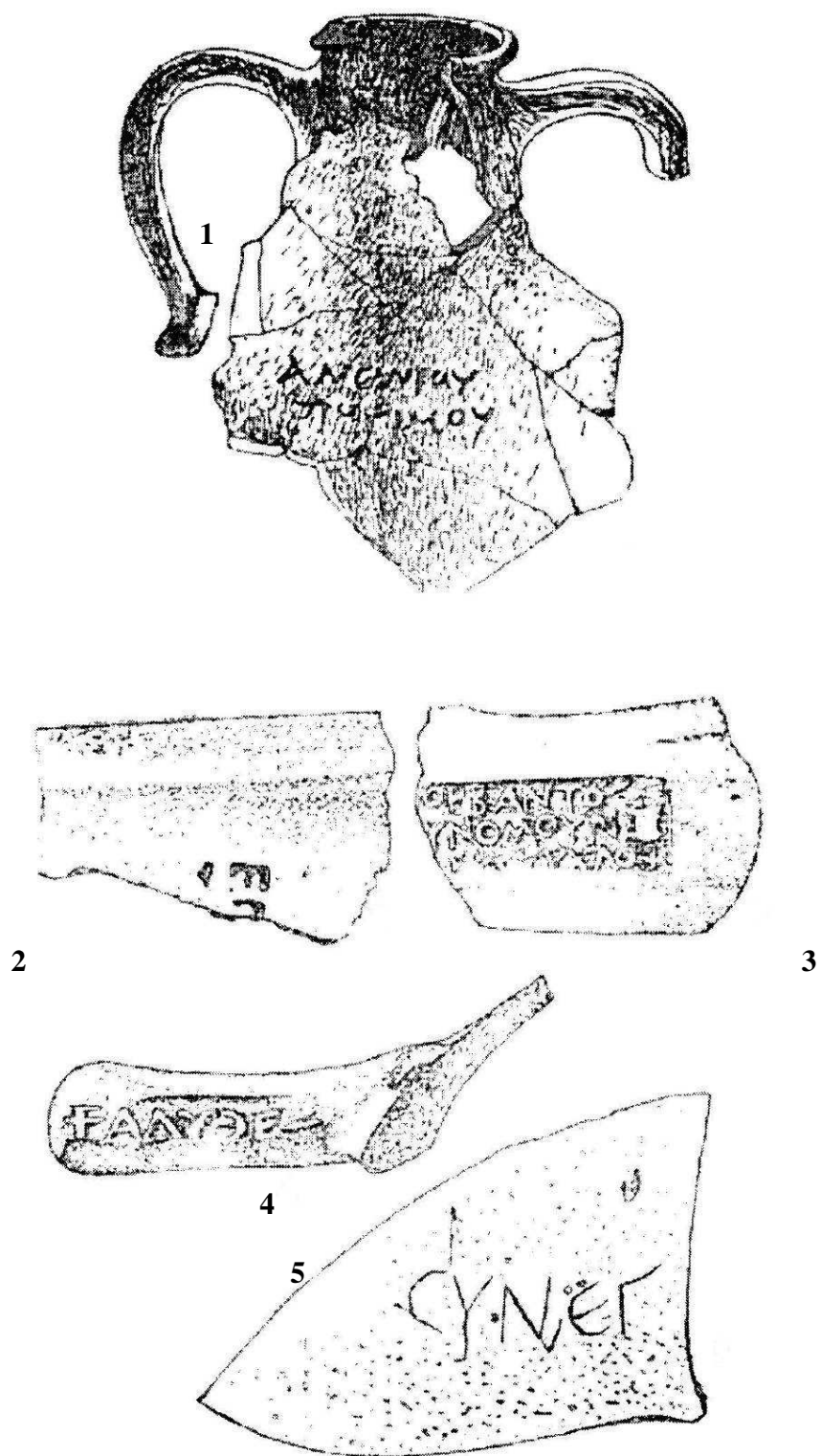
PLANȘA III: 1-11 Brad (1, 2, fragmente de amfore; 3, 10, 11, khantaros-uri; 5, fusaiolă; 4, 6-9, vase de import, tipologie nespecificată).

PLANȘA IV: 1-4, Brad (1, 2, fragmente de amfore; 3, 4, vase dacice lucrate la roată).

PLANȘA V: 1-6, Răcătău (obiecte modelate la mână).

PLANȘA VI: 1-5, fragmente de amfore de la Răcățău.

1

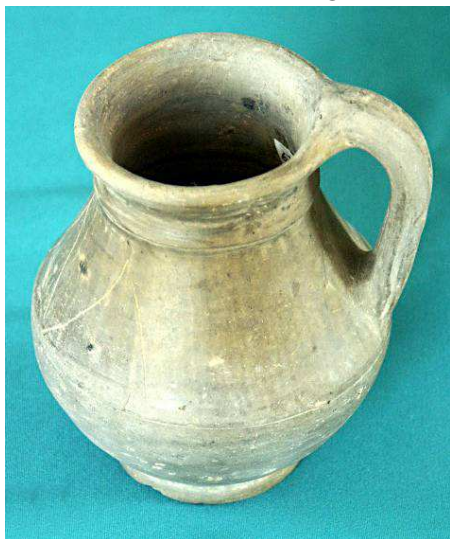
2

3

4

5

6

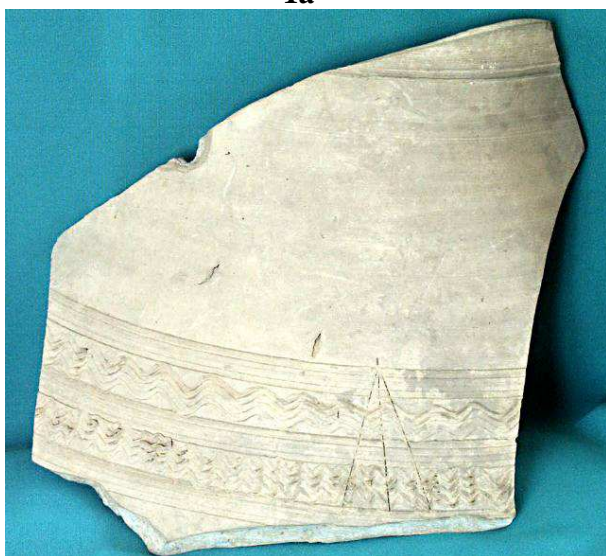
PLANȘA VII: 1-6, Brad (1-4, vase modelate la mână; 5, 6, vase lucrate la roată).

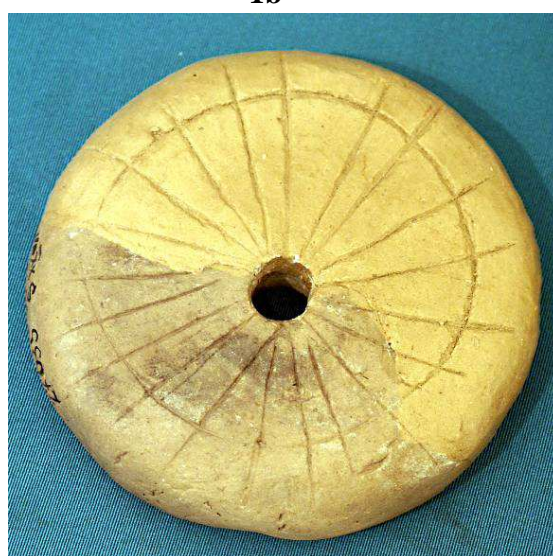
1a

1b

2

3

4

5

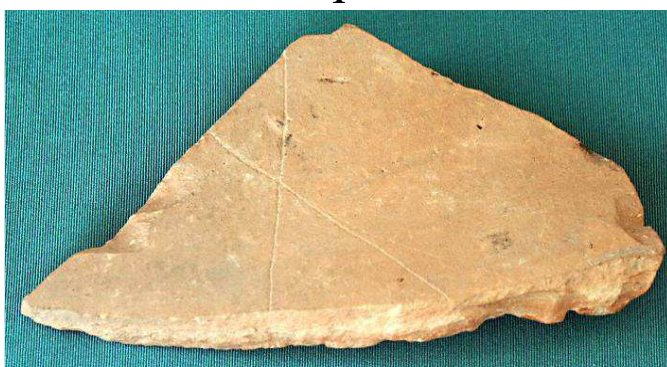

6

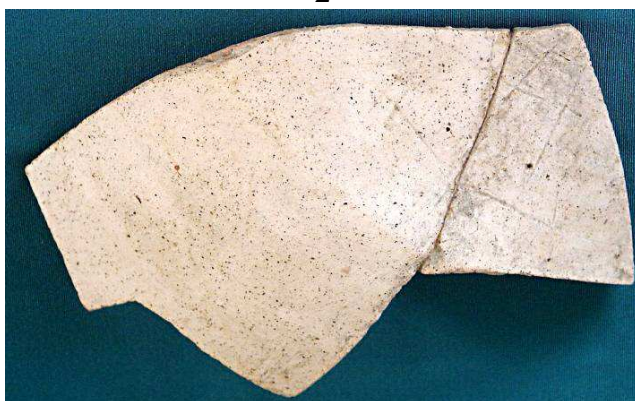
PLANȘA VIII: 1-6, Brad (1/a-b, 2, vase lucrate la roată; 3, 4, obiecte modelate la mână;
5, piesă din piatră; 6, obiect din os).

1

2

3

4

PLANȘA IX: 1-4, fragmente de amfore cu semne de la Brad.

1a

1b

2

3

4

5

6

PLANȘA X: 1/a-b – 6, Brad (vase de import cu semne).